

34. PREPOŠT SPIŠA, BISKUP JURAJ BÁRSONY (BÁRŠŇŇ): PREDSTAVITEĽ PROTIREFORMÁCIE V UHORSKOM KRÁĽOVSTVE V DRUHEJ POLOVICI XVII. STOROČIA

Tamás Végheő

Pri štúdiu cirkevných dejín Uhorska v období konfesii sa dosť často stretávame s osobou spišského prepošta, ktorého život a dielo sa vyznačovali istou výnimočnosťou v porovnaní s ostatnými prelátmi XVII. storočia v Uhorsku. Reč je o Jurajovi Bársonym (1626-1678), ktorý bol najprv biskupom v sedmohradskej Oradey, potom v Jágrí. Domnievame sa, že v poradí 34. spišský prepošt si zaslúži oveľa väčšiu pozornosť v cirkevnej historiografii z nasledovných dôvodov:

1. V živote a v činnosti Bársonya môžeme rozpoznať všetky tie aspekty, ktoré tvoria tridentskú mentalitu, ktorá v tom čase položila základ hlbkej premeny Cirkvi v Uhorsku v XVII. storočí. Mohli by sme ihneď namietat, že existuje množstvo kňazov a prelátov, ktorí konali podobné veci a o ktorých by sme mohli tiež rovnako hovoriť. V čom spočíva zvláštnosť tohto preláta? V Bársonyovi nachádzame meniacu sa tridentskú mentalitu – vo svojej „čistote“ alebo „horlivosti“ vyvolal dve odlišné hodnotenia svojej osoby, ktoré zodpovedajú náboženskému rozdeleniu Uhorského kráľovstva. Obidva úsudky sa zhodujú v tom, že Bársony je neústupčivým predstaviteľom katolíckych záležitostí, bojovníkom v náboženskom boji. Kým katolíci ho definujú ako *horlivého*, protestanti ho zasa považujú za *fanatika*, istý druh *katolíckeho talibana*, ak by sme to chceli vyjadriť v dnešnej terminológii. Zároveň však treba podotknúť, že ani hodnotenie Bársonyho očami vtedajších dobových katolíkov nebolo jednoznačné. Nie všetci katolíci ho považovali za horlivého. Boli aj takí, zväčša z radov šľachty (zvlášť magnáti), ktorí sa obávali narušenia pokoja v kráľovstve. Títo magnáti sa zhodovali s názorom protestantov v tom, že ho nazývali fanatikom, dokonca za zmyslov

zbaveného, pretože podľa nich tým, že sa utiekal k násiliu, viac poškodil katolíckej veci než pomohol.

2. Tento rozmer nás privádza k ďalšiemu dôvodu, prečo si Juraj Bársony zasluhuje väčšiu pozornosť zo strany cirkevnej historiografie. Činnosť Bársonya je typickým príkladom tohto druhu protireformácie, ktorú by sme nazvali „veľký ústupok pokušeniu“ v používaní násilia pri rekatolizácii rôznych kresťanských krajov. Utekánie sa k násiliu malo niekedy viac, niekedy menej vážne dôsledky, ktoré si zasluhujú tiež väčšiu pozornosť. Medzi tieto efekty vyvstáva predovšetkým reakcia protestantov, ktorá bola podobne násilná a spôsobovala nové zárodky ďalších náboženských konfliktov. V každom prípade štatistiky, ktoré poukazujú na účinnú a okamžitú zmenu konfesionálnej situácie, by mohli ospravedniť utiekánie sa k násiliu ako k metóde. Na druhej strane ostáva stále otvorenou otázkou, či násilná rekatolizácia mohla položiť základy obnoveného kresťanstva, čiže priniesť pozitívne účinky. Nie je náhodou, že predošlý ústupok v pokušení použitia násilia v období arcibiskupa Františka Forgáča na začiatku XVII. storočia, ktorá priniesla extrémne negatívnu skúsenosť, otvorila cestu vnútornej obnovy katolicizmu už počas života Forgáča a ešte viac počas veľkého Pázmanya (Pázmaňa), ktorá sa potom ukázala ako najúčinnější metóda v procese rekatolizácie. Je potrebné položiť si otázku: Po tak evidentnej skúsenosti, ktorá odhodila použitie násilia ako metódy, z akého dôvodu sa tento prelát na začiatku sedemdesiatych rokov XVII. storočia domnieval, že použitie sily v náboženskej otázke by mohlo byť užitočné?

3. Tu prichádzame k tretiemu dôvodu, kvôli ktorému by sme mali lepšie prehliadnúť činnosť Bársonya. Juraj Bársony nebol vôbec jednoduchým materiálnym uskutočňovateľom procesu násilnej rekatolizácie, ale bol dokonca aj jej ideovým tvorcom. Uverejnil – ako neskôr uvidíme – dve diela, v ktorých vysvetlil svoje dôvody pre potrebu použitia sily. Základom jeho činnosti nebolo spontánne využitie príležitosti, ktorú ponúkala politická situácia po Wesselenyiho sprisahaní, ale dobre premyslená činnosť. Bársony sa neriadil oportunistom, ale pevným presvedčením, že použitie násilia je nielen dovolené, ale aj povinné. V tomto kontexte je veľmi dôležité pochopiť, že takýto spôsob myslenia Bársony vôbec neodstránil ani po evidentnom odmietnutí násilnej protireformácie v osemdesiatych rokoch XVII.

storočia, ale dokonca bol ešte viac rozvinutý, ako to dokazujú nové vydania jeho prác. Je teda potrebné, aby sme si položili otázku: Čo mal na mysli Bársony? Prečo považoval použitie násilia za priechodnú cestu, za prostriedok nielen užitočný, ale aj ospravedlniteľný z morálneho pohľadu?

Všetky tieto otázky a rozmery sa nedajú riešiť na tomto stretnutí. Môžeme však aspoň predstaviť základné línie života a diela Juraja Bársonya a zdôrazniť tie rozmery, ktoré by si vyžadovali väčšiu pozornosť.

Kto bol teda Juraj Bársony?

Budúci spišský prepošt sa narodil 3. marca 1626 v Petrovanoch v Nitrianskej stolici. Jeho otec bol katolík, matka prešla po uzavretí manželstva z luteránskej viery na katolícku. Samotný Bársony pripisuje zvláštny význam obráteniu svojej matky aj vo svojej záveti. Obrátenie, ktoré považoval Bársony za zázračné, sa uskutočnilo v pavlínskej Mariánke pri Bratislave, kde sa matka odobrала v čase tehotenstva. Takto sa tento chrám stal mimoriadne blízkym budúcemu prepoštovi, ktorý sa tam vrátil aj po 30 rokoch od obrátenia jeho matky, aby udelil opátске požehnanie a kde chcel byť taktiež aj pochovaný (podľa svojej poslednej vôle)¹. Potrebné je zdôrazniť – na psychologickú úroveň – že skutočnosť matkinho obrátenia sprevádzala Bársonya až po jeho smrť. Po štúdiách v Nitre a Trnave ho arcibiskup Lippay poslal na štúdiá najprv do viedenského Pázmanea a v roku 1646 do Kolégia Germanica-Hungarica v Ríme, kde dokončil filozofické a začal teologické štúdiá. Zo zdravotných dôvodov prerušil štúdiá v Ríme a v roku 1650 sa vrátil – už ako kňaz – do vlasti. V študentskom zozname Kolégia Germanica-Hungarica nachádzame veľmi zaujímavú poznámku, ktorá nás informuje o úmysle mladého Bársony. Počas svojich rímskych štúdií sa pokúšal viackrát vstúpiť do Spoločnosti Ježišovej, ale nedostal dišpenz od prísahy, ktorú študenti pápežských kolégií boli nútení vykonať s tým, že sa zaväzujú nevstúpiť do žiadnej rehole². Treba dodať, že jezuiti odmietali aspirantov fyzicky labilných a keďže Bársony mal zdravotné problémy, toto mohlo byť skutočným dôvodom odmietnutia jeho žiadosti. Jeho

1. WAGNER, CAROLUS: *Analecta Scepussii sacri et profani III*. Posonii 1778, s. 118.

2. VERESS, ENDRE: *Matricula et acta alumnorum Collegii Germanici et Hungarici ex Regno Hungariae oriundorum*. Budapest 1917, s. 48.

vôľa stať sa jezuitom, čo znamenalo bojovať v prvom šiku pre katolícku vec, je posledným znakom jeho bojovnej povahy.

Keď sa Bársony vrátil do vlasti, stal sa farárom v Dolnej Strede, kde sa pustil do obrátenia protestantov. Rýchlo si získal slávnu povest' prostredníctvom kázni. V roku 1653 sa stal ostrihomským kanonikom a po dvoch rokoch bol menovaný za archidiacona do Bars. Jeho ochranca, arcibiskup Lippay, mu zveril viaceré úlohy: vymenoval ho za veľprepošta, potom za generálneho vikára ostrihomskej arcidiecézy. Zúčastnil sa aj na Diete v roku 1659, kde si na neho spomínali ako na jedinečného kazateľa a kontroverzistu v dišputách s protestantami. V roku 1663 získal biskupské menovanie do Oradey a stal sa tiež spišským prepoštom. V roku 1675 bol menovaný za biskupa v Jágri³. Zomrel po troch rokoch od menovania, v roku 1678⁴.

Po svojom menovaní za biskupa Bársony zintenzívnil svoju činnosť v prospech rekatolizácie. Ako sme už uviedli, spišský prepošt bol taktiež teoretikom protireformácie. V tomto kontexte stoja za zmienku dve diela publikované v roku 1671. Prvé dielo sa nazýva *Veritas toti mundo declarata, Argumento Triplici ostendens, Sacram Caesaream Regiamque Maiestatem non obligari, tolerare in Vngaria Sectas Lutheranam et Calvinianam*. Autor v ňom uvádza, že protestanti, brániaci slobodné vyznanie katolíckej viery v rôznych mestách a lokalitách, porušili klauzulu Viedenského mieru z roku 1606, ktorým bola uznaná sloboda kultu protestantom „*absque tamen praejudicio Catholicae Romanae Religionis*”. Bársony popieral platnosť článkov zákona z Viedne a z Linza (1645) v prospech protestantov, odvolávajúci sa na zvykové právo, ktoré pre platnosť zákona vyžadovalo súhlas všetkých štyroch stavov. Súhlas cirkevného stavu evidentne chýbal pri každej príležitosti. Tretí argument biskupa Bársony sa zakladá na vnútornom vývoji protestantských cirkví. Články zákona, o ktorých sme hovorili, sa vzťahovali na protestantov vieroyznania *augusburského a kalvínskeho*, autor knihy však predpokladá, že protes-

3. Dokumenty, ktoré prinášajú informácie o jeho kanonickom procese sa nachádzajú vo Vatikánskom tajnom archíve: ASV Archivio della Nunziatura di Vienna, Processi Canonici fasc. 192.

4. ESZE, TAMÁS: *Bársony György Veritasa*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* (1971), s. 667–693, 668.

tanti z Uhorska sa vzdialili od pôvodnej náuky. Tu Bársony naráža s veľkou pravdepodobnosťou na puritánsky smer, ktorý od polovice storočia prevládal v radoch uhorského kalvinizmu. Záver oradejského biskupa je jasný: zákony v prospech protestantov treba zrušiť a je potrebné vrátiť sa k legislatíve 16. storočia, ktorá prenasledovala protestantskú herézu. Cituje výslovne zákon z roku 1523, známy pod názvom *Lutherani comburantur*⁵.

Bársony uverejnil aj ďalšie dielo, nazvané *Speculum Hungariae*, v ktorom uviedol falošnú bulu pápeža Silvestra II, považovanú ešte vtedy za originálnu, ktorá slúžila na uznanie titulu pre kráľa - *apoštolský kráľ*. Podľa tejto buly sv. kráľ Štefan ponúkol svoje kráľovstvo Svätej stolici, kvôli čomu pápež poslal kráľovi korunu, potvrdil jeho cirkevné nariadenia a rozhodnutia a udelil jemu a jeho nástupcom právo riadiť a viesť Cirkev v Uhorsku, honosiť sa titulom *apoštolský kráľ* a dovoliť nosiť pred ním procesiový kríž. Bársony považuje pápežskú bulu za zákonný akt Cirkvi v Uhorsku, ktorý týmto spôsobom získal základný vzťah k rímskej Cirkvi. Preto tvrdí, že panovník, dedič sv. Štefana, je povinný zabezpečiť náboženskú jednotu krajiny a vyplienením herézií dokázať, že je skutočne apoštolským kráľom⁵. *Veritas* a *Speculum* nemajú nejakú mimoriadnu literárnu hodnotu. Autor nevstúpil do polemiky s protestantmi, ale uspokojil sa s formuláciou argumentov v prospech opodstatnenosti násilnej aktivity. Nezaujíma sa o teologické témy, ani sa neusiluje o vyvrátenie argumentu z protivníckej protestantskej strany. Zdá sa, že považuje teologickú dišputu za neužitočnú a zbytočnú. Pre dobro katolíckej veci nepomôžu viac argumenty, ale priamy zásah.

Bársony nebol len teoretikom, ale osobne sa zúčastnil mnohých aktivít proti protestantským komunitám v Hornom Uhorsku. Za podpory vojakov obsadil početné kostoly a vyhnal mnohých protestantských kazateľov. Násilie, ktoré použil, spôsobilo, že protestanti mu nastavili pascu pri Turej Lúke, kde sa mal zmocniť chrámu a ťažko ho poranili. Jeho brat Ján, ktorý zastával dôležitý post na vysokom dvore a ktorý ho sprevádzal, bol usmrtený. Bársony bol zachránený manželkou protestantského kazateľa. Násilie v Turej Lúke prezrádza napätie, ktoré vyvolala ozbrojená protireformácia a stalo sa emblematickým pre toto obdobie. Viedenský

5. ESZE, T.: *Bársony György Veritasa*, s. 669–675.

nuncius informoval Kongregáciu Propaganda fide o tomto prípade, dodávajúc, že mnohí katolícki šľachtici považovali Bársonya spoluzodpovedným za to, čo sa tam stalo⁶. Po desaťročí relatívnej tolerancie je zrejmé, že verejná mienka nevedela stráviť a podporiť násilné riešenie náboženskej problematiky v Uhorsku.

Najkrutejšou protireformačnou aktivitou sedemdesiatych rokov XVII. storočia bol jednoznačne proces proti protestantským kazateľom v roku 1673. V septembri 1673 ostrihomský arcibiskup Juraj Szelepchényi, člen Gubernia, vymenoval pred špeciálnym súdom, ktorému sám predsedal, 32 luteránskych kazateľov a jedného kalvínskeho, ktorých obvinil z účasti na Wesselényiho sprisahaní, z podporovania protihabsburského spiknutia a očierňovania katolíckej viery. Obvinenia politického charakteru boli spojené s náboženskými záujmami. Avšak tento zinscenovaný proces bol len zabeňujúcou skúškou. Na začiatku roka 1674 cisár poveril Szelepchényiho, aby obnovil činnosť špeciálneho súdu a pokračoval proces s novými obvinenými na dosiahnutie vykorenenia opozície. Tentokrát Szelepchényi vyzval viac ako 600 pastoračov a učiteľov protestantských škôl, čiže takmer všetkých pôsobiacich na území Horného Uhorska, aby sa dostavili pred súd, ktorý sa konal v Bratislave. Odpovedať na obvyklé obvinenia malo približne 330 ľudí. Na dokázanie obvinení boli prečítané čiastočne nepravdivé listy Štefana Vitnyedy, luteránskeho funkcionára Mikuláša Zrínskeho, v ktorých vypracoval detailné plány na uskutočnenie vzbury a veľmi presne v nich naznačil úlohu, ktorú mali zohrať protestantskí pastori. Obvineným sa ponúkli tri možnosti, aby sa vyhli odsúdeniu: zmierenie sa s Cirkvou, exil alebo zrieknutie sa cirkevného úradu. Aj keď by sa sudcovia vyhrážali obvineným verdiktom popravy ešte na začiatku procesu, neuvažovalo sa dospieť k takémuto kroku. Proces netrval veľmi dlho a rýchlo dospeli k dokázaniu skutkov. Sudcovia ale museli vynaložiť veľa času na to, aby dosiahli od obvinených podpísanie reversu. Boli totiž presvedčení o svojej nevine, nepristúpili na podmienky, ktoré im ponúkal súd a neprijali ani podmienku prijať život v exile z jednoduchého dôvodu, že obvinení neboli uväznení v žalári, ale v domácom väzení, prípadne v domácich väzeniach vlastného mesta. V tejto

---

6. Archivio della Congregazione di Propaganda Fide (ďalej APF), Scritture Originali Riferite nelle Congregazioni, (ďalej SOCG), b. 440. ff. 527-530.

situácii sudcovia nemohli urobiť nič iné ako to, že v apríli boli obvinení odsúdení na smrť a ich majetok bol skonfiškovaný. Dostali sa však do patovej situácie, pretože si boli istí, že cisár Leopold by nikdy nepodpísal takýto verdikt. Skutočne bolo nemysliteľné, aby cisár nariadil vykonanie trestu pre stovky kazateľov a učiteľov, keď počas potlačenia povstania v Čechách v roku 1620 bolo odsúdených iba okolo 30 politicky zaangažovaných osôb. Súd bol nútený pokračovať cestou presvedčovania. Sudcovia odstránili dokonca z textu pripustenie viny, avšak bez výsledku. Preto Leopold Kolonič, biskup vo Wiener Neustadt a predseda Uhorského snemu, vzal do svojich rúk iniciatívu svojho rivala Szelepchényiho, ktorý bol stále viac neistý a po vyjednávaní s viedenským dvorom dosiahol prekvapivý výsledok: začal organizovať transport protestantských kazateľov na galeje do Neapola. Táto myšlienka, ako potrestať kazateľov, s veľkou pravdepodobnosťou vyšla priamo od biskupa Koloniča, ktorý ešte v mladosti bol maltézskeym rytierom a bojoval vo vojne v Candia, čím nadobudol skúsenosť tvrdého postihu pre odsúdených na galeje. Tento krok priviedol mnohých odsúdených k podpísaniu reversu na katolícku vieru a niektorí ušli do exilu. 41 kazateľov aj napriek tomu hrdinsky podpísalo odsúdenie a boli prevezení do Neapola, kde dorazilo iba 30 odsúdených. Po takmer dvoch rokoch rokov galejí bolo 21 z nich oslobodených na zákrok holandského admirála Michaela de Ruytera⁷.

Paralelne s Bratislavským súdom bol zriadený podobný súd v Spišskom Podhradí pre protestantských kazateľov 13 spišských miest, ktoré boli zálohované Poľsku. Poľský starosta Heraclius Lubomírsky, horlivý zástanca protireformácie v mestách, vymenoval svojich komisárov, ktorí popri cisárskych komisároch Leopolda, pod vedením spišského prepošta Bársonya, prečítali na súde 41 luteránskych kazateľov, obvinených z protihabsburskej vzbury. Proces mal podobný priebeh ako v Bratislave. Boli predložené dva Vitnyedyho listy, ktoré mali usvedčiť obvinených kazateľov z účasti na vzbure, čo sa im však nepodarilo pre nedostatok dôkazov. Sudcovia pod záštitou Bársonya aj napriek nedostatku dôkazov nemali

7. PÉTER KATALIN: *Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból (A Ráday Gyűjtemény tanulmányai)*. Budapest 1995, s. 205-207.

žiadny problém vyniesť rozsudok: kazatelia boli vyhlásení za vlastizradcov a boli vypovedaní z krajiny. Možnou alternatívou okrem exilu bolo aj zrieknutie sa cirkevného úradu, ktorého sa kazatelia v ich ťažkej situácii vzdali. Bársony nečakal na formálny akt zrieknutia sa úradov kazateľov, ale začal obsadzovať chrámy spomínaných 13 spišských miest⁸.

Veľké dielo protireformácie u Bársonya našlo podporu nielen u viedenského a varšavského panovníka a ich úradníkov, ale aj u reholníkov, ktorí sa nachádzali na území Spiša. Po jezuitoch, piaristoch a františkánoch od roku 1669 prišli aj paulíni, ktorí dostali na to špeciálne poverenie od Kongregácie Propaganda fide. Rímske dikastérium v roku 1667 zriadilo misijnú prefektúru pre paulínov v Uhorsku a po dvoch rokoch vyhovel žiadosti Bársonya, aby misie na Spiši boli zverené paulínom. Táto dispozícia kardinálov Propagandy Fide znamenala značnú pomoc v diele protireformácie Bársonya, pretože zahŕňala v sebe aj financovanie tohto projektu. Kongregácia sa totiž zaviazala ročne zaplatiť sumu 40 skudií na podporu misionárskej činnosti paulínov v spišských mestách⁹. Z korešpondencie medzi dikastériom a Bársonyom sa ukazuje veľmi jasne, že Bársonyovo konanie našlo plnú podporu u kardinálov Propagandy. Metódy, ktoré spišský prepošť použil, nevyvolávali nijaký údiv. Dokonca viedenský nuncius si sťažoval na tých, ktorí odsudzovali konanie horlivého preláta Bársonya.

Ak by sme hľadali, aké boli dôvody motivácie Bársonya, nemôžeme vynechať posledný rozmer. Určite spišský prepošť – ako ostatní preláti, misionári a katolícki kňazi tej doby – bol presvedčeným zástancom myšlienky, že príslušnosť k protestantským konfesiam nevyhnutne vylučuje z možnosti spásy a vedie priamo do pekla. Preto vnímali ako nevyhnutné, aby sa obrátili na pravú vieru, a tak zachránili duše od večnej záhuby.

---

8. BRUCKNER GYŐZŐ: *A reformáció és az ellenreformáció története a Szepességben (1520–1745)*. Budapest 1922, s. 332–347.

9. K dejinám misionárskej činnosti pavlínov na Spiši pozri: VÉGHSEŐ TAMÁS, *Catholice reformare. Ágoston Benkovich O.S.P.P.E. missionario apostolico, vescovo di Várad (1631–1702)*. Piliscsaba 2007. (Collectanea Vaticana Hungariae - Series I; Classis II, vol. 2), s. 191–222.

Okrem tohto presvedčenia prepošt Bársony mal však aj osobné dôvody. Jeho cirkevný postup v kariére mu zaručovala jeho horlivosť a zápal v propagácii katolíckej viery. Na viedenskom dvore a v Cirkvi v Uhorsku nepotreboval viac dokazovať nič, pretože aj Rím poznal a uznal jeho konanie. Pravdepodobne jeho predčasná smrť – zomrel ako 52 ročný – mu zabránila, aby dosiahol oveľa vyšší post v hierarchii. Ako dôkaz jeho ambícií nám môže pomôcť jedna citácia z jeho diela *Speculum Hungariae*, v ktorom Bársony naznačil nie iba to, že je autorom knihy, ale prezrádza isté znaky sebaúcty, keď napísal: *Varadius Praesul, cui Purpura Nomen et Omen...*, čím robí náznak na kardinálsky purpur¹⁰.

Postavu Juraja Bársonya nemožno vnímať ako osobu hodnú nasledovania. V dnešnom kontexte ekumenických úsilí je absolutne neprijateľný. Zároveň by bolo nesprávne, aby sme ho odsúdili na *damnatio memoriae*. Nemôžeme poprieť, alebo zamlčať, že Bársony patrí do našej histórie. Bol kňazom a biskupom katolíckej Cirkvi. Sme presvedčení, že pri takých príležitostiach ako je dnešná konferencia, keď si spoločenstvo katolíckej Cirkvi pripomína svoju históriu, je potrebné spomenúť aj také kontroverzné postavy, ktoré môžu vyvolať polemiky alebo dokonca aj nemý údiv, pretože len takto môžeme pochopiť naše dejiny vo svojej plnosti a komplexnosti.

Preložil Luboslav Hromják

---

10. ESZE T.: *Bársony György Veritasa*, s. 678.